

В.С. Уланчук, д-р екон. наук
Г.В. Винник, аспірант
Уманський національний університет садівництва

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЛОДОЯГІДНОГО ВИРОБНИЦТВА ЧЕРКАЩИНИ

Постановка проблеми. З метою формування продовольчої безпеки країни особливе значення відводиться галузям аграрного виробництва, що задовольняють потреби населення у продуктах харчування. Важливе місце у землеробстві України належить садівництву. Плоди та ягоди є одним з основних джерел забезпечення необхідними для організму людини речовинами. Україна до 1991 р. була провідною країною Європи у виробництві агропродукції на душу населення. В останні роки виробництво плодоягідної продукції в порівняно з 1997 р. зменшилось на 46 %. В результаті цього ринок України більш як на 66 % заповнюється імпортною плодоягідною продукцією.

В даній ситуації необхідно розробити організаційно-економічний механізм розвитку конкурентоспроможного садівництва, що направлений на вирішення питань виробництва високоякісної продукції, яка могла бути доступною для внутрішнього споживача, конкурентоспроможною на світовому ринку та забезпечування населення необхідною кількістю свіжою, свіжозамороженою та переробленою продукцією садівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні основи забезпечення населення продовольством завжди знаходяться в полі зору науковців. Зростання населення в світі ставить перед працівниками сільського господарства завдання нарощування виробництва продукції, серед якої значне місце займає плодоягідна продукція. Все це вимагає ефективного функціонування продовольчого комплексу України, умілого організаційно-економічного управління підприємницькою діяльністю, а також економічної стійкості підприємств – виробників плодоягідної продукції. Значний внесок у дослідження даних питань зробили вчені: О.Ю. Єрмаков, А.М. Кандиба, В.А. Рульєв, О.М. Шестопадь, А.І. Шумейко, В.В. Юрчишин, Л.О. Барабаш, Л.А. Костюк, В.С. Кушнірук. Однак багато питань все ще не вирішені.

Ринок країни та світовий ринок ставлять проблему конкурентоспроможності плодоягідної продукції, що пов'язано з ефективною

діяльністю на всіх етапах виробництва, відродженням та подальшим піднесенням промислового садівництва.

Формування цілей статті. Мета досліджень націлена на розвиток галузі садівництва, забезпечення споживчого ринку якісними, доступними плодами і продукцією садівництва, формування та функціонування їх ринку в регіоні та розкриття напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності плодів і ягід, а також продукції їх переробки.

Виклад основного матеріалу досліджень. В Черкаській області – сприятливі умови для розвитку садівництва. Багаторічний досвід показав, що на землях Черкащини промислове садівництво розвивається добре. Область є однією з провідних в Україні з виробництва плодів та ягід, тут зосереджено біля 5 % садів. Щорічно, незважаючи на важку і нестабільну економічну ситуацію, проводиться посадка багаторічних насаджень і в результаті цього відбувається збільшення валового збору плодів та ягід. Реформи 90-х рр. привели до динамічного розвитку дрібного садівництва, внаслідок чого відбулися втрати позицій підприємствами суспільного сектору на ринку плодоягідної продукції. Зменшення площ промислового садівництва у регіоні привело до скорочення виробництва плодоягідної продукції в спеціалізованих підприємствах. В останні роки була прийнята державна програма розвитку сільського господарства, регулювання ринку, закладки та догляду за багаторічними насадженнями. Але, як виявилось згодом, очікувані результати так і залишилися на папері. Процес розширення площ садів та виноградників стримується недостатнім фінансуванням, а також низькою ефективністю виробництва плодоягідної продукції. Капіталовкладень на їх закладку за рахунок так званого «однопроцентного збору» не достатньо. Порівняно з початком 90-х років у декілька разів були скорочені площі садів у сільськогосподарських підприємствах.

Виробництво плодів і ягід у всіх категоріях господарств Черкаської області за роками

Показник	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Площа плодово-ягідних насаджень в плодоносному віці, тис. га	30,2	28,8	12,1	7,1	6	6	6	6	5,8
Урожайність, ц/га	22,9	8,5	29,5	33,9	44,9	44,5	47,3	61,9	67,5
Валовий збір. тис. ц	692	246	335	239	269	269	286	371	397

*За даними Головного управління статистики у Черкаській області

Найбільші і найвідоміші садівницькі центри Черкаської області – ДП «ДГ Інститут помології ім. Л.П. Симиренка УААН» (201 га), Яснозірська філія ТОВ ім. Шевченка Черкаського району (58 га), СТОВ «Дніпро» Чорнобаївського району (19 га ягідників). До 2010 р. середня урожайність плодкових культур не перевищує 50 ц/га. На Черкащині найкраще плодоносять зерняткові породи дерев (яблука, груші), що складає 49 % валових зборів та 65 % площ усіх плодоягідних насаджень, кісточкові займають 19 % садів та 32 % зібраної продукції, ягоди 7 % і горіхи 4 %. Частка експорту у виробництві плодоягідної продукції становить лише 3-5 %. Пропозиція на ринку свіжої плодоягідної продукції за останні роки постійно зростає в середньому на 7-10 % на рік. Дефіцит свіжої та переробленої плодоягідної продукції став гостро відчуватися з 2002 р.

Проведені дослідження, показують суттєву різницю в споживанні плодоягідної продукції населенням. Більш високі рівні середньомісячного споживання плодоягідної продукції серед міського населення (3,6 кг на одну особу), а в сільських домогосподарствах – 2,6кг. В багатодітних родинах споживають 1,5 кг плодово-ягідної продукції та у родинах з однією дитиною 3,3 кг. Рівень споживання плодів та ягід у країнах Західної Європи та Північної Америки становить в середньому 90–130 кг на людину і при певному мінімальному рівні споживання у розмірі 79 кг на людину в рік. Такі різниці певним чином обумовлені розмірами отриманих доходів населенням.

Згідно з підсумковим моніторингом розвитку соціальної сфери України за 2010 р., який проводить центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики та НАН України, ціни на продукти харчування тотожні, а то й вищі, ніж у США або Іспанії. При цьому мінімальна заробітна плата у Україні встановлена з 1 січня 2011 р. на рівні 941 грн, а у Іспанії – 600 євро (6000 грн) та у США – 1560 \$ (12480 грн) [1]. Така розбіжність у розмірах заробітної плати, при практично однакових цінах на продукти харчування, дещо пояснює причини низького рівня споживання плодоягідної продукції.

В Україні доходи населення у 2010 р. порівняно із 1999 р. зросли в 19 раз, а витрати на продукти харчування – у 16 раз. Динаміку кореляційної залежності можливо записати

$$Y = 0,342 + 0,519x \quad r = 0,98$$

де y – витрати на харчування на одного жителя, тис. грн

x – розмір заробітної плати на одного жителя, тис. грн

Парний коефіцієнт кореляції 0,98 визначений для даної кореляційної моделі, вказує на досить тісний зв'язок між отриманими доходами середньостатистичного громадянина країни та його витратами на продукти харчування.

Попит на сільськогосподарську продукцію доцільно стимулювати за допомогою таких інструментів як: розміщення рекламних матеріалів в роздрібних точках, використання емоційних чинників привабливості, переконання населення у корисності і стимулювання споживача на придбання продукції.

В умовах недостатньої забезпеченості Черкащини плодами та ягодами, а також подальшого розвитку агропромислової інтеграції найбільше значення набуває забезпечення населення у необхідній кількості високоякісної плодової і ягідної продукції. На ринку плодоягідного виробництва у загальній її пропозиції встановилася стійка тенденція до зростання пропозиції плодів та ягід, господарствами населення, а також стрімкого скорочення продукції сільськогосподарських підприємств. Зауважимо, що в господарствах населення області сконцентровано значно більше кісточкових та ягідних насаджень, ніж у сільськогосподарських підприємствах, що характерно і для багатьох інших регіонів. Даний факт обумовлений, перш за все, прагненням населення забезпечити себе високоякісною екологічно чистою продукцією при відсутності ринково-збалансованої пропозиції цієї продукції від сільськогосподарських підприємств. В регіоні задоволенні потреби населення в ягодах, горіхах, плодах вишень та абрикосів на 72–86 %. За експертними оцінками, недопостачання яблук власного виробництва 86 %, слив – 73 %, черешні – 59 %.

На сьогоднішній день провідні позиції в галузі садівництва області займають Чигиринський, Золотоніський, Христинівський та Маньківський райони [8]. В перспективі розвитку галузі садівництва першу чергу необхідно надавати увагу в господарствах Корсунь-Шевченківського, Черкаського, Золотоніського, Уманського та Шполянського районів. Це підтверджується широким асортиментом (6-9 видів) плодоягідної продукції. Деякі підприємства мають вузьку спеціалізацію концентруючись на 4 сегментах ринку. Така плодоягідна продукція як: яблуна, слива, черешня та смородина вирощується у Золотоніському та Лисянському районах. У промислових садах краю найбільшого поширення набули яблуна та смородина. Валовий збір їх у 2006-2011 рр. становив відповідно 86 % та 13 %. Виробництво плодоягідної продукції є одним із найбільш ризикованих видів бізнесу. До

факторів ризику бізнесу при виробництві плодоягідної продукції слід віднести природні умови, сезонність виробництва, збитковість, ринки збуту. Особливу актуальність набуває питання розширення асортименту продукції садівництва.

В умовах нерозвиненості ринку створилась також складна ситуація з переробкою плодоягідної продукції. Формування системи переробки і збуту продукції у господарствах дозволило створити розгалужену виробничу, ринкову і соціальну інфраструктуру. Існуючі потужності переробної промисловості краю дозволяють переробляти всі плоди і ягоди. Однак її завантаженість у даний час у середньому не перевищує 30 %. Крім того, значна частина виробленої продукції з різних причин не завжди може витримати конкуренцію з її аналогами з інших регіонів та відповідати вимогам споживачів.

Переробні підприємства Черкащини спеціалізуються на випуску натуральних соків, джемів, повидла. Вони випускають 36 видів продукції. Найбільший рівень рентабельності спостерігається при виробництві яблучного пюре (25 %). Мало рентабельне виробництво повидла (3,3 %). В 2006 р. загальна рентабельність виробництва склала 87 %, а у 2009 р. вона знизилася до 33 %.

За 2009 р. у порівнянні з попереднім роком в регіоні скоротилося виробництво плодово-ягідних консервів на 6 %, у тому числі: компотів – на 62; варення – на 15; соків фруктових – на 50 %. Зате відбулося зростання випуску повидла у 1,5 рази, а виробництво швидкозамороженої плодоовочевої продукції скоротилося у чотири рази.

В останні роки набуло розвитку лікувальне садівництво. Вирощування лікарської сировини поєднує прогресивні технології обробітку з глибокою і безвідходною її переробкою. Тут вирощуються різні садові (горобина чорноплідна, шипшина) культури і лікарські трави.

Хоча частка продукції у галузевій структурі промисловості краю невелика, всього 1,5 %, але спостерігається тенденція розвитку таких підприємств.

Садівництво не здатне повністю задовольнити населення у вітчизняній плодоягідній продукції. Нідерланди, Польща, Литва, Бельгія, Туреччина та Іспанія – провідні експортери на вітчизняному ринку. В структурі імпорту за видами фруктів - яблука займають лідируюче положення. Банани у структурі імпорту знаходяться на другому місці, також країна імпортує мандарини та апельсини. Виноград і груші в структурі фруктових поставок – займають 15 %. Велику частину імпортного ринку формують лимони, персики та мандарини. Інші фрукти займають 15 % усього обсягу фруктів імпортованих Україною.

Подрібнений горіх, різані сухофрукти, цукати та інші продукти імпортуються на ринок країни. Ціни на деякі сорти імпортованих яблук з 2006 по 2011 рр. нижче цін продукції виробництва Черкаської області. В 2010 р. імпортовано країною сільськогосподарської продукції та готових продуктів харчування на суму 5,7 млрд \$ США, або 9,5 % від загальних обсягів імпорту держави. Ринок Черкаської області був поповнений 156,8 т. плодово-ягідною продукцією вартістю 65,4 тис. \$ США.

Дія ринкового механізму проявляється через маркетинг. В практичному маркетингу споживачі діляться на дві групи: кінцеві споживачі - це окремі покупці, які купують товари для особистого (сімейного, домашнього) використання та підприємства-споживачі – покупці, які купують товари для використання у процесі подальшого виробництва, експлуатації у рамках організацій, а також для перепродажу. Поведінка цих груп споживачів може істотно різнитися, що зумовлено: цілями придбання товарів; способами прийняття рішень про покупку; джерелами інформації, використаними при прийнятті купівельних рішень; частотою здійснення покупок; мотивацією покупок; неоднаковим рівнем знань про товари; вимогами до післяпродажного сервісу і т.д..

Покупці діляться на сегменти: імпульсивний, свідомий та пошуковий. Найбільша привабливість тих чи інших показників плодоягідної продукції залежить від таких факторів як: товарний вигляд, широка сортова номенклатура, вартісна пропозиція, що дозволить максимально врахувати потреби покупців та реалізувати їх платоспроможний попит. На такі критерії як екологічна безпека продукції, відповідність стандартам, інформаційне забезпечення про продукт припала найменша частка серед оцінок покупців.

На основі опитування було виявлено, що населення області при купівлі плодоягідної продукції звертає увагу на такі фактори як: ціновий фактор, товарний вигляд. Тому важливо провести комплекс організаційно-економічних заходів щодо поліпшення продуктивності промислового садівництва, створення виробничої бази інтенсивного типу. Необхідно забезпечити регіон якісним плодами та ягодами і до 2015 р. збільшити площі плодово-ягідних підприємств Черкаської області до 4,6 тис. га.

Процеси які сьогодні склалися у садівництві, ми можемо розглядати як кризові, оскільки має місце падіння виробництва, зменшення надходження сировини для переробної промисловості, зниження випуску сухофруктів і плодово-ягідних консервів, скорочення площі насаджень, старіння дерев, недостатня забезпеченість кваліфікованими кадрами. Крім того, низькі температури взимку ведуть до вимерзання, зимового висушування, короткого продуктивного періоду.

Подальший розвиток садівництва в регіонах можливо тільки за широкої підтримки та сприяння адміністрації краю. Досягнення високого рівня конкурентоспроможності є однією з головних цілей плодово-ягідних господарств. Тому підприємства та науковці ставлять перед собою такі цілі, як створення нових високопродуктивних сортів з високим рівнем адаптивності та придатних до промислової переробки, вдосконалення технологій виробництва, розроблення засобів захисту рослин, розроблення науково-технічної документації та асортименту для виробництва нових видів продукції. Поряд з цим формування високоефективного виробництва продукції вимагає застосування прогресивних технологічних машин і устаткування для виробництва та переробки продукції садівництва, введення нетрадиційних культур, допомоги господарствам при закладанні нових садів і реконструкції старих.

Основний шлях у вирішенні проблеми забезпечення переробної промисловості сировиною є організація закладки інтенсивних садів. Економічний успіх галузі можна істотно підвищити шляхом переходу на нові структури садових порід в насадженнях природних зон краю. Як базові насадження промислових садів слід мати лише стійкі до природно-кліматичних умов і такі продукція яких відповідає кон'юктурним вимогам ринку.

Садівництво в Україні – пріоритетна галузь не лише агропромислового комплексу, а й економіки країни в цілому. Це пояснюється насамперед тим, що рівень розвитку галузі визначає не тільки ефективність формування ринку, а й рівень функціонування інших продовольчих галузей, які використовують плодоягідну продукцію (харчова, кондитерська, спиртова промисловості, сільське господарство). Крім того ефективний розвиток садівництва забезпечує становлення стабільного внутрішнього ринку плодоягідної продукції, є вагомим джерелом надходжень до бюджету, забезпечує стабілізацію та розширений розвиток всього агропромислового комплексу України. Розвиток вітчизняного садівництва вимагає значних інвестицій. Джерелами інвестицій можуть бути власні кошти підприємств, кредитні ресурси, державні вкладення, кошти закордонних фірм та громадян. Вирішення проблеми завантаження виробничих потужностей заводів сировиною приведе до підтримати українських підприємств-постачальників, збільшить кількість робочих місць та надходження до бюджетів усіх рівнів.

Висновки. Садівництво опинилося в тяжкому стані. Проведені дослідження показали, що об'єктивні та суб'єктивні чинники за останні роки негативно вплинули на розвиток плодово-ягідної галузі: зменшились

площі промислових садів, знизилась урожайність, скоротилося постачання сировини що призвело до простоїв заводів, різко зменшилось виробництво та знизилась конкурентоспроможність виробленої продукції. Правовий захист ринку плодоягідної продукції не достатній, що привело до різкого та неконтрольного збільшення зарубіжної продукції на ринку країни. Необхідне комплексне вирішення цих та інших проблем сільського господарства. Важливо підвищити продуктивність промислового садівництва за рахунок зростання урожайності багаторічних насаджень, підвищення конкурентоспроможності через поліпшення якості, а також стандартизації плодів та ягід, зниження рівня собівартості продукції, розширення асортименту галузі.

Бібліографічний список: 1. [[Електронний ресурс] / Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2010 рік, 2011. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:-2010-&catid=17:2010-06-10-20-4431&Itemid=24, вільний.].

2. Аніщенко Г.Ю. Розвиток ефективного та конкурентоспроможного садівництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / Г.Ю. Аніщенко, В.С. Уланчук // ВЦП: Візаві, Умань. – 2010. – 223 с.

3. Шестопаль О.М. Нарощування виробництва плодів і ягід: економічний та соціальний аспекти / О.М. Шестопаль // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 22–25.

4. Шумейко А. Ринок фруктів і винограду: поточна кон'юнктура і прогноз / А. Шумейко, С. Кондратенко, А. Григоренко // Пропозиція. – 2006. – № 11. – С. 42–47.

5. Програма розвитку садівництва України на період до 2025 року [Електронний ресурс]: наказ Мін. аграрної політики України від 21.07.2008 р. № 444/74. Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?7528>.

6. Про безпечність та якість харчових продуктів [Електронний ресурс]: закон України від 23.12.1997 р. №771 (зі змінами і доповненнями від 06.07.2010 р. № 2436-VI). – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=771> %2F97-%E2 %F0.

7. Про заходи щодо розвитку аграрного ринку: Указ Президента України від 30 серпня 2004 р. № 1021/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – 3 верес. – С. 5.

8. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Черкаській області. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в 2011 р. – С. 176.

Уланчук В.С., Винник Г.В. Экономические проблемы развития плодоягодного производства Черкасчины. Обоснована необходимость развития садоводства Черкасской области и раскрыты предпосылки эффективности производства плодоягодной продукции.

Ulanchuk V., Vinnuk G. Economical problems of the development of the fruit and berries' production in the Cherkassy region. In the article the necessity of the development of horticulture in the Cherkassy region is grounded, also prerequisites of the efficiency's rise of fruit and berries' production are disclosed.